

Dr. W. Aalders (1909 – 2005)

Ik heilig Mijzelf..., opdat ook zij geheiligd zijn!

Ik heilig Mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in de waarheid. Joh. 17: 19

Echt verstaan doen wij de liefde van Christus pas, als wij zien, dat die liefde nooit zelfgenoegzaam, nooit doel in zichzelf wilde zijn, maar dat zij heiligende, priesterlijke, offerende liefde was. Dat wil zeggen dat zij tot God en Zijn Rijk wilde leiden. Het was liefde, die in waarachtigheid de vervulling was van de Wet. Want zo een liefde kan de naaste niet anders liefhebben dan in God. De betrekking die zij tot de naaste heeft, kan alleen maar een liefde zijn, die ondergeschikt is aan de liefde tot God. Daarom is ware naastenliefde altijd priesterlijk, offerend. En liefde, die dat heiligend karakter niet heeft, is voor de naaste geen zegen, maar een vloek. Het is geen liefde ten leven, maar ten dode.

Wanneer wij nu de liefde van Christus tot de Zijnen dat priesterlijk karakter zien hebben; wanneer wij verstaan, dat ware liefde zich altijd heiligt, om voor de naaste weg en deur tot God en Zijn Rijk te zijn; wanneer wij bij dat alles bovendien bedenken, in welk een gevaarvolle situatie de discipelen in de wereld verkeren; - dan gaan wij er iets van beseffen, wat de bijzondere betekenis is van het hogepriesterlijk gebed.

Wat was immers het gevaar, dat de discipelen in de wereld bedreigde? Dit, - dat zij door de vijandige macht van de wereld losgesneden zouden worden van de verhouding tot Christus en de Vader, en weer helemaal ingevoegd zouden worden in het gesloten wereldsysteem. Dat zij geen persoonlijke enkelingen meer zouden zijn met een eigen naam, een eigen roeping, een eigen leven, waarin zij losgemaakt en afgezonderd waren van de compacte wereldmassa en bestemd voor het Rijk des Vaders. En daarop is alle inspanning en bedenksel van de boze, als de overste van deze wereld, gericht. Om die reden neemt hij Christus gevangen en brengt Hem ter dood. Hij wil Christus' discipelen weer voor zich hebben!

Welnu, in die situatie bidt Christus: "Ik heilig Mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in waarheid." Dat kan niet anders betekenen, dan dat Christus hier in dit gebed tot Zijn Vader en ter wille van Zijn discipelen worstelt met de macht van de boze en van de dood. Hij weet, dat het ogenblik aanstaande is, dat Hij niet meer in de wereld zal zijn. Dat beklemmt Hem bovenmate vanwege de Zijnen. Zolang Hij bij hen was, bewaarde Hij hen. Menselijk gesproken betekent Zijn dood dus hun ondergang. Sterven is im-

Inhoud

Ik heilig Mijzelf..., opdat ook zij geheiligd zijn! p.41

Dr. W. Aalders

De viering van het Heilig Avondmaal in Elberfeld (II) p.42

T. van Es, Alblasserdam

Das Wort sie sollen lassen stahn – het huwelijk, de Staat en de kerk... p.44

Dr. H. Klink, Hoornaar

Engelen van het duister – Jan Siebelink p.46

Leendert van Wezel, Groot Ammers

Bijbel op maat p.47

L.J. Geluk

Conferentie p.48

Een woord van Maarten Luther

Met onze macht is 't niets gedaan;
wij zijn alras verloren.
Maar d'een'ge, die ons bij kan staan,
God heeft Hem ons verkoren.
Vraagt gij Zijn naam, zo weet,
dat Hij de Christus heet.
Der legerscharen Heer
is onze tegenweer;
Hem blijft in 't eind de zege.

mers de nacht ingaan, waar niemand meer werken kan. En omwille van Zijn jongeren benauwt Hem dat vreselijk.

Maar dan vraagt Hij in dat gebed iets ongehoords, iets onvoorstelbaars. Hij vraagt, dat, zoals de Vader Hem in Zijn leven macht gegeven heeft over alle vlees, om hun eeuwig leven te schenken (Joh. 17: 2), de Vader Hem nu ook in Zijn dood macht geeft, om eeuwig leven te schen-

ken. Hij vraagt dus, dat de Vader dezelfde macht van Woord en Geest, die Hij in Zijn leven gehad heeft, Hem ook zal geven in Zijn dood. En dat ter wille van Zijn discipelen, opdat zij Zijn bewaring in deze wereld niet hoeven te missen!

Uit: Burger van twee werelden, Den Haag z.j. [1972], blz. 101 v.

T. van Es, Alblasserdam

De viering van het Heilig Avondmaal in Elberfeld (II)

Praktijk van de avondmaalsviering

In de gedrukte uitgave van de *Agende* staat een tekening van de avondmaalstafel, hier 'het altaar' genoemd.¹ Het crucifix staat achteraan in het midden op het altaar; links en rechts daarvan staan twee grote kandelaars met waskaarsen; voor het crucifix ligt de opengelagen Bijbel. De 'liturg', zoals de pastor wordt genoemd, staat voor dit altaar. Na voorlezing van een formulier vraagt de liturg de gemeente te knielen, wendt zich naar het altaar en spreekt de inzettingswoorden. De gemeente hoort deze knielend aan en staat pas weer op wanneer de liturg zich omdraait en de zegenwens uitspreekt. Koorzang, wisselzang en veel spreuken worden voorgeschreven. Deze gang van zaken doet sterk aan de roomse traditie denken. Men ziet dat de avondmaalstafel is vervangen door een 'altaar' en vooral de voorschriften van het gedurig knielen voor een altaar waarop zich een crucifix bevindt, zijn voor de gereformeerden² een doorn in het oog geweest. Kohlbrugge noemde zo'n crucifix 'een opengereten Jezusbeeld', een 'louter duivelsmasker'.³ Geen wonder dat men bezwaar maakte en deze *Agende* niet wilden accepteren. Vandaar dat Wichelhaus in

stelling 6 de altaargedachte afwijst, in stelling 7 alle andere attributen dan brood en wijn op de avondmaalstafel afwijst en in stelling 13 pleit voor een grote tafel, die het karakter van de maaltijd meer zou weerspiegelen; dit is wezenlijk anders dan de *Agende* voorstelt.

Ten tijde van de vorming van de Niederländisch-reformierte Gemeinde was het een zeldzaam verschijnsel in Duitsland dat het Heilig Avondmaal aan een grote tafel bediend werd. Zowel de lutherse als de gereformeerde kerken hadden onderling verschillende praktijken. De één noemde een kleine tafel 'het altaar', de ander gebruikte een soort kist als ondergrond voor de wijnbeker en de broodschaal. Weer anderen hadden een kleine, halfronde tafel. Hier en daar vond men een gemeente die een grote tafel gebruikte om de gemeenteleden te laten aanzitten, vooral in het graafschap Bentheim.

Voor de gemeente waar Kohlbrugge mocht dienen, was Pinksteren in het jaar 1848 het moment waarop voor het eerst het Heilig Avondmaal in de zojuist geconstitueerde gemeente gevierd werd. 260 Mensen, in acht groepen verdeeld, gingen aan, waaronder vrienden uit Holland, zoals H. van Heumen, M. Westendorp, S. de Clercq en H.J.A. Boissevain.⁴ De viering was geheel conform de Nederlandse reformatische traditie. Toen de nieuwe kerk in de Deweerthstraße in 1849 gereed was, was er voor in de kerk een podium waarop tijdens een Avondmaalsdienst een grote tafel werd gezet zodat de gemeenteleden elkaar brood en wijn konden aanreiken.⁵

A. Zahn beschreef de gang van zaken tijdens de viering van het Heilig Avondmaal in Elberfeld zo: "De gemeente viert het Heilig Avondmaal viermaal in een jaar en wel op de eerste dag van de drie hoofdfeesten Pasen, Pinksteren, Kerstfeest en op een zondag in oktober. Men wordt op twee voorafgaande zondagen door de predikant hiertoe genodigd. De laatste preek voorafgaande aan de Avondmaalszondag wordt aan de herinnering aan het komende feest gewijd. De gemeente komt 's morgens op de dag van de bediening op het normale

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,

Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,

Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar,
tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementprijs: € 21,00 per jaar

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

aanvangsuur bijeen. Na een gezang, gebed en de voorlezing van een Schriftgedeelte wordt het Avondmaalsformulier gelezen, hetgeen door de gemeente wordt meegelezen. Tijdens het volgende gezang maakt de predikant de tafel gereed, geholpen door een van de ouderlingen, en hij nodigt de gemeente met de woorden van Spreuken 9: 1-4 om toe te treden. Telkens nemen 32 gemeentelieden aan weerszijden van de tafel plaats. Zij, die direct aan weerszijden van de predikant gezeten zijn, ontvangen de schotel met brood en de beker met wijn uit zijn hand en geven het na gebruik aan de volgende gasten. Tijdens de rondgang spreekt de predikant een vrij woord of verklaart een passend gedeelte uit de Heilige Schrift. De pauzes tussen twee tafels worden gevuld met het zingen van een psalm of een gezang. Na de lezing van het dankgebed uit het formulier volgt de normale afsluiting van de dienst”.⁶

Elders geeft Zahn nog een voorstelling van de avondmaalsviering te Elberfeld. Hij schrijft: “Had de pastor [Kohlbrugge] het Avondmaalformulier voorgelezen, was hij dan naar de met fijn linnen – dat ook naar een tekening van Kaulbach de voorstelling van de goede Herder draagt – gedekte tafel gelopen, voor zich het gerei met brood en wijn ziende: dan verhief zich, terwijl de gemeente Psalmen zong, ernstig en bewogen de Kirchmeister (Daniel von der Heydt) uit zijn stoel, om met plechtige tred in gepaste houding naar de tafel te lopen, daar het laken van de kan te weg te nemen, deze in de consistorie met wijn te vullen en haar dan weer naar de tafel terug te brengen, waar dan, nadat de kelken gevuld zijn, de voorbereiding van de maaltijd voltooid is. Dan klinken de uitnodigende woorden: “Wie eenvoudig is, die kere zich herwaarts, [en] tot de zot sprak zij (de Wijsheid, TvE): ‘Kom, eet van Mijn brood, en drink van de wijn, dien Ik schenk’.”⁷ – en psalmenzingend komen de afzonderlijke, goed geregelde groepen tot de Tafel des Heeren.

*God heb ik lief, want die getrouwe Heer
Hooft mijne stem, mijn smekingen, mijn klagen;
Hij neigt Zijn oor, ‘k roep tot Hem, al mijn dagen;
Hij schenkt mij hulp, Hij redt mij keer op keer.”⁸*

In het boekje *Belijdenisgeschriften en formulieren van de Niederländisch-Reformierten Kirche in Elberfeld* (Elberfeld 1850) staat: “Bij de bediening van de sacramenten, evenals bij de huwelijksinzegening worden de formulieren van de Pfaltzische Liturgie van 1585 gebruikt. In de Doop- en Avondmaalformulieren zijn voor het gebruik in onze gemeente enige veranderingen aangebracht, welke

de oorspronkelijke betekenis een duidelijker en scherper karakter geven”.

De stellingen van J. Wichelhaus komen overeen met deze praktijk.

- 1 Te vinden in: *Agende für die evangelische Kirche in den Königlich Preussischen Landen. Mit besonderen Bestimmungen und Zusätzen für die Provinz Westphalen und die Rhein-Provinz.* Berlin 1834. Gedrukt in der Dieterichschen Buchdruckerei. S. 20.
- 2 Voor de Lutherse was dit geen bezwaar want hun praktijk had al sinds lange tijd meer overeenkomst met deze liturgie. Zij noemden hun liturgische tafel al langere tijd een altaar. Zie voor een beschrijving van een lutherse Avondmaalsviering te Elberfeld ten tijde van de invoering van de Agende: Fr. Strauss, *Kerkklokstoenen*, Amsterdam 1858, blz. 65-70. Ook hier wordt telkens gesproken van ‘het altaar’. Strauss is o.a. predikant te Elberfeld geweest en was een zwager van Kohlbrugges vriend Daniel von der Heydt.
- 3 H.F. Kohlbrugge, *Overdenking van het eerste hoofdstuk van het Evangelie van Mattheüs*, Amsterdam 1939, blz. 40.
- 4 Zie: H. Klugkist Hesse, *Hermann Friedrich Kohlbrugge*. Wuppertal-Barmen 1935, S. 310. (In de Nederlandse vertaling van ds. J. van der Haar, Rotterdam 1980, blz. 290).
- 5 Zie: P. Merx, *Akten zur Gemeindegeschichte. Die alte Niederländisch-Reformierte Kirche in der Deweerthstraße*. Wuppertal 1999, S. 2. Zie ook het vergelijkbare artikel van Peter Merx in: Klaus von Bürck und Heinrich Lüchtenborg, *Niederländisch-reformierte Gemeinde zu Elberfeld 1847-1997*. Wuppertal 2000, S. 69.
- 6 *Evangelischer Sonntagsbote*, 22 October en 5 November 1864. Uit het artikel van A. Zahn, *Skizze von der Verfassung der niederländisch-reformierten Gemeinde in Elberfeld*.
- 7 Spreuken 9: 4 en 5. In het Duits staat: ‘Wer albern ist’ enz. Het woord ‘albern’ heeft bij Kohlbrugge een bijzondere betekenis. Kohlbrugge zegt hierover: “Wie ‘albern’ is, zegt bij zichzelf: ‘Slagen heb ik verdiend; die mij echter roept is Jezus; Die zegt, dat ik toch komen mag’. Geweten en Wet zegt: ‘Gij zijt ‘albern’, gij eet u het Avondmaal tot een oordeel’; de ziel waagt het echter, tot de maaltijd waartoe zij genodigd is, te komen, want de Heere Jezus zegt het.” Aangehaald in: C. Honders, *Liturgie. Barsten en breuken*, Kampen 1988, blz. 59. Zie daar ook meer over het woord ‘albern’.
- 8 Psalm 116: 1 berijmd. In het Duits zingt men (hier nu onberijmd): “Hoe lievenswaardig is Jehova mij, Die al mijn smeken van Zijn troon hoort; en Die Zijn oor naar de diepste zuchten keert. Zo lang ik ben, loof en aanbid ik Hem”. Dit gedeelte is ontleend aan: A. Zahn, *Der Grossvater*, Stuttgart 1881, S. 71-72.

Das Wort sie sollen lassen stahn – het huwelijk, de Staat en de kerk...

Gewetensbezwaard – geen geringe zaak

In het vorige nummer ben ik ingegaan op de commotie rond de 'gewetensbezwaarde ambtenaren van de burgerlijke stand'. Een onderzoek van het COC, de belangenorganisatie van homo's, wees vorige week uit dat het in Nederland om tenminste 100 van zulke ambtenaren gaat. Het zou mij niet verbazen als het er meer zijn. Het dilemma waar deze mensen voor staan, is in het leven geroepen door het openstellen van het burgerlijk huwelijk voor homostellen. We moeten niet gering denken over de netelige positie waarin sommigen zich door deze openstelling bevinden! En dat geldt niet alleen het publieke domein van de Staat, het geldt soms ook leden van de PKN.

Zo vertelde een koster uit een middelgrote plaats mij enkele maanden geleden, hoe hij zich genoodzaakt zag – op straffe van zijn kosterschap te verliezen – in zekere zin mee te werken aan de 'zegening' van een 'homohuwelijk' in de gemeente ter plaatse. Tot dan toe was het verrichten van zijn kosterschap voor hem een vreugde: de verwelcoming van het bruidspaar, het zorg dragen voor het bruidsboekje, de felicitatie van het bruidspaar na afloop van de plechtigheid. Nu was het een kwelling. Hij vertelde me dat hij de deuren van de kerk had opengedaan, zodat alles in orde kon verlopen, maar dat hij zich in de kerk achter een gordijn (!) schuil had gehouden, tot het geheel voorbij was..., omdat hij het niet kón opbrengen, mee te werken aan iets wat zózeer tegen zijn overtuiging inging. Hij had er enkele slechte nachten door gehad, waarin hij zich constant afvroeg wat hij doen mocht en wat niet... Over gewetensnood gesproken!

Welnu, ook als het om een burgerlijk huwelijk gaat, is het goed voorstelbaar dat een christelijke ambtenaar van de burgerlijke stand grote moeite heeft om een 'huwelijk' te voltrekken van twee personen van hetzelfde geslacht. Is het teveel gevraagd in ons overigens zo tolerant Nederland, om begrip voor de bewuste man of vrouw te vragen? Of zijn we als het hier om gaat, ineens niet zo tolerant meer? En zo niet – wat zit er dan achter? Legt de kwestie wellicht bloot, dat de emancipatiedrang in zijn aard *dwingend* en *heerszuchtig* is...?

Uit de hoek van de emancipatiebeweging

Laten we eens nagaan waardoor de commotie is ontstaan. In 1983 werd artikel 1 van de grondwet veranderd. Dit artikel luidt sindsdien: "Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie op grond van godsdienst, levenswijze, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan."

Naast dit grondwetsartikel werd er in de jaren tachtig van de vorige eeuw vooral uit de hoek van de emancipatiebeweging gepleit voor de totstandkoming van een *Algemene Wet Gelijke Behandeling*, waarin hetgeen in artikel 1 van de grondwet bepaald werd, zou worden geaccentueerd. De wet werd in 1994 ingevoerd. Voorafgaand daaraan is er heel wat over deze wet te doen geweest. In *Ecclesia* bracht dr. W. Aalders in meerdere artikelen zijn bezwaren ertegen onder woorden. Hij was niet de enige die bedenkingen had. Dat gold ook voor de vader van de huidige minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de befaamde rechtsgeleerde A.M. Donner getuige zijn *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht* uit 1983 (14^e druk).

Bij dr. Aalders (*Kerkbladje* 75^e jaargang, no. 10) valt te lezen dat velen beducht waren voor het feit dat het anti-discriminatiebeginsel uitgerekend in artikel 1 van de grondwet geregeld werd. Gaf men daarmee niet aan dat in dit artikel de belangrijkste van alle grondrechten weergegeven was, belangrijker dan de andere grondrechten als vrijheid van godsdienst, vrijheid van onderwijs, vrijheid van vergadering? Van de kant van de toenmalige regering werd verzekerd dat het zo niet bedoeld was en dat de grondwet zo ook niet gelezen moest worden. Er is geen onderscheid van rang in de grondrechten! De volgorde in de grondwet was willekeurig. Men mocht daar geen gevolgtrekking aan verbinden.

Dat het anti-discriminatiebeginsel echter hoog op de agenda stond, bewijst wel het feit dat men al kort na de wijziging van artikel 1 van de grondwet het anti-discriminatiebeginsel ook gestalte meende te moeten geven in de reeds gememoreerde *Algemene Wet Gelijke Behandeling*. Uit de toelichting op het concept voor deze wet, zoals die in 1983 bekend was, blijkt dat het degenen die deze wet voorstonden, inderdaad vooral te doen

was "om ongerechtvaardigd onderscheid van personen op grond van geslacht, homofilie of huwelijkse staat tegen te gaan." Over godsdienst werd in de toelichting op de conceptwettekst met geen woord gerept. Het is prof. Donner geweest die daar in het genoemde handboek de vinger bij legde. Hij schreef: "het lijkt in de considerans om een willekeurige opsomming te gaan. Maar dit is het niet geval: het voorstel is ingegeven door groepen die *emancipatie* willen bevorderen."

Donner wijst erop dat deze overaccentuering heel gemakkelijk scheefgroeit in de hand werkt, ja zelfs tot inquisitieve-achtige praktijken aanleiding kan geven. De commissie gelijke behandeling die in het leven geroepen moest worden om klachten over discriminatie te behandelen en bindende uitspraken kon doen, kon wel eens een soort "tribunaal worden, dat tot een ware inquisitie in staat zou zijn, een toevlucht niet meer voor 'fatsoenrakkers, maar voor 'emancipatierakkers'!"

Evaluatie

Twintig jaar later moet gezegd worden dat de inmiddels al jaren bestaande *Commissie Gelijke Behandeling* veelal op een heel zorgvuldige en verstandige manier met de bij haar ingediende klachten omgaat. Zij vormde veelal ook voor christenen als het ware een schild, juist tegen de emancipatiedrang. Alleen al het feit dat op last van deze commissie in 2001 het ontslag van Nynke Eringa uit Leeuwarden ongedaan gemaakt moest worden, is er een bewijs van. Wellicht hebben de kritische kanttekeningen van prof. Donner en van anderen ertoe bijgedragen dat men ook oog heeft voor christenen die om geloofsredenen gediscrimineerd zeggen te worden.

Anders dan in het concept van 1983 is immers in de uiteindelijke tekst van de *Algemene Wet Gelijke Behandeling* ook discriminatie op grond van *godsdienstige overtuiging* opgenomen. De definitieve tekst van deze wet (in 1994 vastgesteld) zegt immers dat "het wenselijk is om, mede in verband met artikel 1 van de Grondwet, ter bevordering van de deelneming op gelijke voet aan het maatschappelijke leven bescherming te bieden tegen discriminatie op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat, behoudens wettelijke uitzonderingen onderscheid op deze gronden te verbieden en in verband met de handhaving van dit verbod een Commissie gelijke behandeling in te stellen."

Dit alles laat onverlet dat het vooral emancipatiegroepen geweest zijn die de aanzet hebben gegeven tot de totstandkoming van deze wet. Zij zijn het ook geweest die de maatschappij rijp gemaakt hebben voor de aanvaarding van het homohuwelijk. En zij zijn het vooral die

nu (men denke aan het COC en 'GroenLinks') gemeentebesturen ertoe oproepen om christelijke ambtenaren van de burgerlijke stand die gewetensbezwaren hebben tegen het voltrekken van een dergelijk 'huwelijk' uit te sluiten van deze ambtelijke bevoegdheid.

Zwaargeladen woorden van een gematigd rechtsgeleerde

Zoals gezegd: Prof. Donner wees al in 1983 op de gevaren die aan overaccentuering op het verbod van discriminatie verbonden zijn. Al snel begeeft men zich, aldus Donner, door in de wetgeving zoveel nadruk te leggen op de gelijkwaardigheid van mensen, in een "netelige zaak". Donner laat erop volgen: "Als de overheid daartoe het maatschappelijk leven wil opvoeden, zal en moet zij dat uiteraard doen met de haar ten dienste staande opvoedingsmiddelen, nl. dwangmiddelen, directe en indirecte." En zo, zou zij "situaties scheppen, die weinig met de bewuste gelijkwaardigheid van mensen in overeenstemming is. Als zij de grondrechten wil verwezenlijken als een *algemeen patroon van samenleven* (cursivering door mij, HK) komt zij met die grondrechten stap voor stap in strijd." Donner stelt zelfs: "Emancipatie kan de staat bevorderen door het voorbeeld te geven; als hij haar oplegt, of zelfs maar de emancipatie tot verplichte leer wil stellen, dan wordt hij even tyranniek als de Sovjet-staat, die menend zeker te weten wat democratie is, tot een hoogst ondemocratisch beleid komt."

Dit zijn geen geringe woorden. Wie echter een keur van reacties uit de samenleving en uit de hoek van de politiek op deelname van de CU aan de huidige regering op zich in laat werken, kan niet aan de indruk ontkomen, dat Donner al in 1983 de spijker op de kop sloeg!

Donner geeft in dit verband het voorbeeld van een "gemeentebestuur dat aarzelt om het Leger des Heils nog wel een vergunning te geven voor een collecte, omdat deze organisatie homoseksuelen zou weren." Dit voorbeeld is als een variant op wat wij inmiddels in werkelijkheid meemaken: een politieke partij als de Staatkundig Gereformeerde Partij ontvangt geen overheidssubsidie meer vanwege de positie van de vrouw in deze partij! Ook de hetze van een partij als 'GroenLinks' tegen 'gewetensbezwaarde trouwambtenaren' valt onder de categorie 'ondemocratisch beleid', waar Donner voor waarschuwde.

Als verdediging zal men aanvoeren dat men ieder zijn eigen overtuiging gunt en dat ieder die mag uitdragen, maar dat het homohuwelijk inmiddels in de wetgeving verankerd is. De vraag die men daarbij kan stellen is of het mogelijk is om de godsdienstige overtuiging die

men heeft, kan afleggen bij de deur van het gemeentehuis. Waar dit niet het geval is, zal men moeten erkennen dat de Staat hele groepen die orthodox christelijk zijn (dus leren wat de kerk altijd geleerd heeft) uitsluit van publieke functies, wanneer men aan hun werk als ambtenaar de voorwaarde verbindt, iets te doen wat zozeer tegen de leer van de Kerk (met een hoofdletter) en het christelijk geweten ingaat.

Groepen...?

Met opzet schrijf ik 'groepen die orthodox christelijk zijn'. Helaas kan niet zondermeer geschreven worden dat de Staat in dezen tegen de leer van de kerk handelt. De grootste protestantse kerk in Nederland blijkt krachtens haar kerkorde en ordinanties zelf geen bezwaar meer te hebben tegen het homohuwelijk. Dat heeft grote gevolgen. Een beroep op het geweten van christelijke trouwambtenaren kan alleen op individuele basis gedaan worden en heeft om die reden weinig zeggingskracht! Men merkt het in de discussies die rondom deze kwestie in de politiek en in de media gevoerd worden. Meer dan eens probeert men de christelijke bezwaren in het belachelijke te trekken door het bezwaar tegen homohuwelijken tot iets accidenteels te verlagen: "Wat nu als een trouwambtenaar bezwaar maakt tegen iemand die bruine haren heeft...?" bracht iemand halfserieus in. Dat gebeurt er als een christen geen kerk meer heeft, een kerk waar

hij tegen aan kan leunen en waardoor hij of zij zich gesteund weet. Zijn opvatting wordt dan verlaagd tot iets accidenteels, een particuliere mening. En... men kan die mening zelfs in diskrediet brengen door te verwijzen naar de officiële kerk om zo de gewetensbezwaarde af te schilderen als een rare snuiter die er antieke denkbeelden op na houdt.

In zo'n situatie belandt de enkele christen als hij een belijdende volkskerk mist. Christenen komen er meer en meer door op zichzelf te staan en... ze komen in een situatie, waarin ze alleen nog maar terug kunnen vallen op het Woord van God, waarvan Luther ten tijde van de Reformatie zei: *Das Wort sie sollen lassen stahn*; het Woord van Christus, waarop ook iemand als Karl Barth in de jaren dertig van de vorige eeuw, toen het om hem heen heel eenzaam was, zich beriep.

En... Christus was het, die, met betrekking tot het huwelijk verwees naar de schepping: "Alzo is het van den beginne geweest: Man en vrouw schiep Hij hen..." Welnu, als Hij, die "niet gekomen is om de Wet te ontbinden, maar om die te vervullen" (Matth. 5: 17), met een plechtig "Amen, amen, Ik zeg u" zei dat "de hemel en aarde eerder zouden vergaan dan zelfs een tittel of jota (het geringste) van de wet van God" (Matth. 5: 18), hoeveel te meer zal dat dan niet gelden van het huwelijk van man en vrouw, dat in Gods eigen schepping verankerd is!

Leendert van Wezel, Groot Ammers

Engelen van het duister — Jan Siebelink

Hoewel Siebelink helemaal in is, valt het boek *Engelen van het duister*, een uitgave van *De Bezige Bij*, nauwelijks aan te raden. Het enige dat men ervan leren kan is, hoe hopeloos ongelukkig het veelgeroemde en 'veelbelovende' moderne leven op de keper beschouwd is.

"Verwonderlijk is hoe de tweede helft van mijn schrijverschap zich heeft toegespitst op de ontwrichtende werking die de afgezanten van dat donkere calvinistische geloof op het gezin hebben gehad", schrijft Jan Siebelink in een brief aan zijn uitgever. In 2001 schreef hij *Engelen van het duister*, wat nu gepresenteerd wordt als het vervolg op *Knielen op een bed violen*, hoewel dat pas in 2005 verscheen.

Casper en Lucas, de twee zonen uit het tuindersgezin, "jagen ieder op hun eigen wijze hun verlossing na." Casper, de afvallige, die bijvoorbeeld zijn thuislezende va-

der op zondagochtend eindeloos laat wachten door in bed te blijven, zoekt zijn heil in een leven vol seksuele uitspattingen. Lucas, de voorbeeldige, die in alles zijn best doet de verwachtingen van zijn vader waar te maken, is een goed student, ijverig en veelbelovend. In het begin wat onhandig met vrouwen, maar later komt juist hij met Ymke, een bijzonder aantrekkelijk en lief meisje aanzetten.

Op dat moment worden de verhaallijnen duidelijk en begint de waarheid tot de lezer door te dringen. Juist wanneer Lucas alles heeft wat je kunt wensen, begint het verval toe te slaan. Met wurgende zekerheid voert Jan Siebelink Lucas naar de afgrond. Ymke gaat vreemd maar komt weer terug en trouwt met Lucas. Maar de eierzuchtige Lucas verandert, vooral nadat zijn ouders zijn weggefallen, tot een man met een bizar karakter. Door zijn gedrag drijft hij Ymke van zich af, om vervol-

gens zich schuldig te voelen en vol berouw haar terug te winnen. Een dwangmatige manier zichzelf te pijnigen. "Ik zal haar niet meer kunnen uitleggen: ik wil jou pijn doen om mezelf pijn te doen." Ymke krijgt een dochter, Gabriëlle, maar de lezer weet dat dit kind van Casper is. En Lucas beseft dit ook, blijkt later.

Casper ontwikkelt zich juist als de wijzere. Hoewel hij frequent prostituees blijft bezoeken, bouwt juist hij een meer evenwichtig en gevoelig wereldbeeld op. Hij heeft oog voor anderen en hun problemen, terwijl Lucas zich steeds meer egocentrisch gaat opstellen.

Toch eindigt de roman voor beiden met de ondergang. De manier waarop Siebelink de hele wereld en alles waar ze hun geluk in zochten, afbreekt is martelend en meeslepend. Als zelfs Gabriëlle volledig te gronde gaat aan een gespleten persoonlijkheid, waarbij ze zichzelf volledig te grabbel gooit met promiscue seksueel gedrag, wordt ook de laatste pijler onder de wankelende wereld weggetrokken. Er rest slechts het duister, het einde van een zinloze zoektocht.

De stijl van Siebelink getuigt van vakmanschap, al heeft hij wel vaak de neiging 'uitleggerig' te zijn en de lezer weinig ruimte te laten voor eigen interpretatie.

Wat kun je met dit boek als christelijk lezer? Het zal de meeste christenen achterlaten met een sterk gevoel van onbehagen en soms zelfs weerzin. Seks komt bijna op iedere bladzijde voor, al moet wel gezegd worden dat Siebelink dit naar hedendaagse literaire maatstaven over het algemeen redelijk subtiel beschrijft. Maar het meeste is bij mij blijven hangen dat je als lezer getroffen wordt door de zinloze zoektocht: de jongens zetten zich ieder

op hun eigen manier af tegen het 'zwart calvinistische' geloof van hun vader. En daarmee zoeken ze hun heil in de wereld: seks, geld, eer, erkenning, vriendschap. Een wurgende zoektocht zonder einde, met soms een klein stuk twijfel of er toch niet zoiets zou kunnen zijn als een God. Je wordt getroffen door de onrust, het rustloze zoeken, het zekere instorten van hun wereld, het onafwendbare einde.

Augustinus woorden: 'Onrustig is het hart tot het rust vindt in God', beginnen door je hoofd te klinken terwijl je leest. De onrust van het hart blijkt op elke bladzijde, de rust wordt echter niet gevonden.

Toch is Siebelink niet op één lijn te stellen met bijvoorbeeld Maarten 't Hart. Waar 't Hart zich triomfantelijk afkeert van God en geloof, blijft de intonatie van Siebelink iets droevigs houden, iets weemoedigs. Het paradijs wordt door 't Hart met plezier en tromgeroffel van de kaart geschrapd, bij Siebelink rest een droevige stilte.

Heeft Siebelink daarmee niet veel meer geschreven dan het verhaal van twee jongens die zich proberen te bevrijden van de traumatische ervaringen met de geloofsbeleving van hun vader? Heeft Siebelink niet een soort 'spiegel van deze tijd' geschreven? Een verhaal zoals er vandaag de dag zoveel zijn, het verhaal van de mens die zijn heil zoekt buiten God en uiteindelijk alles waarop hij bouwt ziet instorten en wegvallen. Voor wie het duister blijft en overblijft. Een verhaal dat je doet snakken naar hoop, naar de zekerheid van het heil in Jezus Christus. Alleen... om tot dát inzicht te komen, zijn er betere boeken beschikbaar.

Ds. L.J. Geluk, Rotterdam

Bijbel op maat

Aan drie vereisten moest de nieuwe vertaling van de Bijbel voldoen:

- overal waar maar enigszins mogelijk zouden de vrouwen uitdrukkelijk genoemd moeten worden;
- het *gesprek met het Jodendom* zou door deze vertaling bevorderd moeten worden; en
- de *sociale structuren* zouden helder en klaar verwoord dienen te worden.

Zo gingen in 2001 de 40 vertaalsters en de 12 vertalers uit Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland aan de slag. In 2006 was hun werk gereed en verscheen de nieuwe vertaling: *Bibel in gerechter Sprache*.

Steeds hadden zij het vertrekpunt en het doel voor

ogen: de feministische theologie, de bevrijdingstheologie en de joods-christelijke dialoog.

De resultaten zijn er naar! De Duitse taal was hun gunstiger gezind dan de Nederlandse dat geweest zou zijn. De Farizeeërs werden weergegeven door "Pharisäerinnen und Pharisäern", de discipelen door "Jüngerinnen und Jüngern", de apostelen door "Apostelinnen und Apostel". Het optreden van Jezus was soms te radicaal. Verzachting van zijn uitspraken kan het gesprek met Israëel ten goede komen. In de Bergrede verving men daar om "Maar ik zeg u" door: "Ik leg u dit nu zó uit". De heilige en onuitsprekelijke Godnaam in het Oude Testament, in het Hebreeuws bestaande uit de letters JHWH

moest worden weergegeven. De allereerste vertaling van het Oude Testament (de Septuaginta) heeft daarvoor het Griekse "Kuriós" gekozen en in navolging vinden wij dit woord in het Nieuwe Testament en in Europese talen als: le Seigneur, the Lord, der Herr, de Heere, Herre.

Maar voor de 40 vertalende dames en 12 vertalende heren was dit veel te mannelijk, ontleend aan de patriarchale machtstaal. In plaats daarvan is gekomen: de Levende, de Eeuwige, Schechina, Hij/Zij, God en nog meer andere aanduidingen. Weer kwam de Duitse taal de feministen te hulp, want door het lidwoord kan men meer nuanceren dan in het Nederlands. Daarvan heeft men graag gebruik gemaakt: de Levende is in het Duits: "der" en "die" Lebendige, de Eeuwige: "der" en "die" Ewige.

Er waren soms ook erg moeilijke teksten, die toch ook aan het gestelde doel moesten beantwoorden. Dus: aangepast aan de heersende ideologie. Wat moest men bijvoorbeeld met Romeinen 8:15? Tussen haakjes: het is heel opmerkelijk dat hier de Statenvertalers het woord "zoon" en het woord "zoonschap" zoals dat in de NBG-vertaling van 1951 is weergegeven, hebben overgezet met "kind" en "aanneming tot kinderen". De vertaling van 2004 is hen daarin gevolgd. Voor "zonen" (NBG 1951) en "kinderen" (St. Vert.), naar het Griekse woord *huioi*, koos men voor de *Bibel in gerechter Sprache*: dochters en zonen.

De apostel Paulus schrijft dat de kinderen van God, geleid door de Geest, roepen: "Abba, Vader". Dat konden de 52 vertaalsters en vertalers zo niet overnemen. Maar men was vindingrijk. "Geest" was al "Geestkracht" ("Geistkraft") en in gedachten zie ik een van de dames glunderen wanneer ze haar vondst bekend maakt: kunnen we dit niet zó vertalen: "U hebt een geestkracht ontvangen, die u tot dochters en zonen van God maakt. Door haar kunnen wij tot God roepen: "U, oorsprong van alle leven, wees onze bescherming". Ja, dat was het! En zo is het nu te lezen: "Du Ursprung allen Lebens, sei unser Schütz!"

Maar er waren nog meer moeilijkheden te overwinnen. Hoe moest men het gebed, dat de wereld omspant, 'behandelen'. Dat begint immers met: "Onze Vader, die in de hemelen zijt". Ook dat bleek oplosbaar. Het is geworden: "God, U bent voor ons vader en moeder in de hemel". Knap gevonden, niet waar?

Maar het doopbevel? Dat spreekt van dopen "in de Naam des Vaders ..."? Geen tekst was voor deze dames en heren heilig, laat staan te heilig. Met ideologische drift deden ze hun werk. Men leest nu aan het slot van Mattheüs 28: "Doopt hen in in de naam van God, vader en moeder voor allen, van de Zoon en van de heilige geestkracht"!

Zo kwam een werk tot stand, dat door vele theolo-

gen en vooral "theologinnen" en kerkelijke leiders, vooral "bisschoppinnen" zeer wordt geprezen en aangeprezen.

Men staat perplex dat "wetenschappers", zonder enige eerbied, zó aan de Bijbeltekst hebben durven sleutelen om er een boek naar eigen snit van te maken. Op de achtergrond staat een filosofie, die stelt dat men niet zo zeer moet vertalen wat er in een oude tekst staat, maar dat men moest verdisconteren wat zo'n oude tekst oproept bij de lezer nú.

Gelukkig is er ook weerstand tegen deze vervalsing, die meer de tijdgeest weergeeft dan wat ooit geschreven werd als wet en profeten, door evangelisten en apostelen. De Evangelische bisschop van Württemberg, Frank Otfried July, heeft deze "bijbel" voor de eredienst in zijn gebied verboden. Dominee Ulrich Rütz, o.a. voorzitter van de "Konferenz Bekennender Gemeinschaften" is helder in zijn oordeel. Hij spreekt van "vertegenwoordigers van de links-feministische theologie en ideologie en politieke correctheid" die zich een "eigen bijbel" hebben gemaakt. God wordt vervrouwelijkt en het "Gij" een onpersoonlijk "Het". Hij merkt op dat het er nog maar aan ontbreekt dat men van Jesu Christa spreekt en vindt deze vertaling wetenschappelijk niet serieus, en tégen de Bijbel en tégen de belijdenis. Overigens kon prof. Reinhard Slenczka, die scherp over en tegen deze "bijbel" schreef, zijn artikel nergens geplaatst krijgen. Prof. Axel von Campenhausen stelt dat de grens van de dweepphantasie overschreden is. Ook andere kritische stemmen zijn gehoord.

De *Bibel in gerechter Sprache* heeft meer van onrecht dan van recht. Zo gaat het wanneer men zich leiden laat door de geestkracht van een verkokerde ideologie.

De conferentie

Lezers en belangstellenden worden nog eens herinnerd aan de Conferentie van de Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge, die gehouden wordt op D.V. zaterdag 21 april a.s. te Vianen. In de ochtend hoopt dr. M. Verduin (Zeist) te refereren over: dr. H.F. Kohlbrugge en het maatschappelijk leven. In de middag zal ds. Hansfrieder Hellenschmidt, voorzitter van de Bekenntnisbewegung "Kein anderes Evangelium" ons informeren over de kerkelijke situatie in Duitsland. Tevens zal dr. Klink een kort referaat houden over "Doet aan de gehele wapenrusting Gods".

De kerk is open om 10.00 uur en de samenkomst wordt geopend om 10.30 uur.